

موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

**بررسی آزادی اقتصادی جهانی و جایگاه
ایران در آن با تمرکز بر مؤلفه‌های
آزادی تجارت بین‌الملل**

بررسی آزادی اقتصادی جهانی و جایگاه ایران در آن با تمرکز بر مؤلفه‌های آزادی تجارت
بین‌الملل

گروه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی خارجی

تهیه‌کننده: مهدی رضائی

ناظر علمی: دکتر حسن ثاقب

بهره‌بردار: وزارت صنعت، معدن و تجارت

آذرماه ۱۳۹۹

وجود آزادی اقتصادی در کشورها با اثرگذاری مثبت بر رشد اقتصادی، موجبات ارتقاء سطح رفاه جامعه را فراهم می‌سازد. با توجه به اهمیت این مقوله، این گزارش به بررسی وضعیت شاخص آزادی اقتصادی جهان و ایران در پنج حوزه مهم اندازه دولت، نظام حقوقی و حقوق مالکیت، پول باثبات، آزادی تجارت بین‌الملل و مقررات اعتبارات، نیروی کار و کسب‌وکار پرداخته است. هر ساله، دو نهاد بین‌المللی بنیاد هریتج و موسسه فریزر، اقدام به تهیه و انتشار شاخص‌های آزادی اقتصادی می‌نمایند که با توجه به استقبال محققین از نتایج موسسه فریزر، در گزارش حاضر نیز مورد استفاده قرار گرفته و شاخص آزادی اقتصادی جهانی و وضعیت ایران را در این شاخص طی دهه اخیر مورد بررسی قرار گرفته است.

خلاصه وضعیت ایران در شاخص آزادی اقتصادی:

- در حالی که شاخص آزادی اقتصادی جهانی طی دهه اخیر از رشد متوسط سالانه $0/18$ درصد برخوردار بوده است، ایران طی دوره مذکور نرخ کاهشی $1/8$ درصد را تجربه کرده است که کاهش رتبه ایران در این شاخص از 141 (سال 2010) به 158 (سال 2018) را بدنبال داشته است؛ بر این اساس، ایران در میان 162 کشور جهان تنها از چهار کشور آنگولا، لیبی، سودان و ونزوئلا وضعیت بهتری داشته است.
- بررسی حوزه‌های مختلف تشکیل‌دهنده شاخص آزادی اقتصادی ایران نشان می‌دهد که معیارهای مرتبط با چالاکی دولت تنزل کرده و به عبارتی طی گذر زمان، دولت بزرگ‌تر شده است. افزایش سهم مصارف دولت از کل مصارف (بخش خصوصی + دولت) موجب بزرگ شدن اندازه دولت شده است. علاوه بر آن، بروز نبودن، وجود تناقض، تعدد و عدم همراستایی قوانین با فعالیت‌های بخش خصوصی و تنظیم قوانین در راستای تصدی‌گری بیشتر دولت عملاً کاهش کیفیت مقررات کشور را بدنبال داشته است که تبلور آن را در کاهش آزادی اقتصادی و اثر نامطلوب آن بر توسعه فعالیت‌های بخش خصوصی و ظهور بنگاه‌های غیر خصوصی (خصولتی) می‌توان دید.
- باثباتی پول از شاخص‌های مهم و موثر بر آزادی اقتصادی است که نوسانات زیاد پول ملی در مقابل سایر اسعار و همچنین عدم ثبات قیمتی (تورم پرنوسان و افزایشی) طی دهه اخیر در کشور سبب نزول وضعیت ایران از این حیث شده است.
- در حوزه آزادی تجارت بین‌الملل به عنوان یکی دیگر از مولفه‌های با اهمیت شاخص آزادی اقتصادی، علیرغم بهبود نسبی شاخص سهولت کسب و کار ایران در زمینه تجارت مرزی، دلیل وجود موانع تجاری تنظیمی (شامل موانع غیر تعرفه‌ای و هزینه انطباق صادرات و واردات)، اختلاف قیمت ارز در بازار آزاد و رسمی و عدم وجود شرایط نقل و انتقال سرمایه در سطح بین‌المللی و از همه مهمتر محدودیت‌های ناشی از تشدید تحریم‌های اقتصادی و قرار گرفتن کشور در فهرست سیاه FATF، سبب تنزل کشور شده است. این در حالی است که وضعیت دو کشور امارات و ترکیه در این حوزه بسیار بهتر از ایران است.

- **ضرورت انجام اقدامات مؤثر برای جلوگیری از بزرگ شدن دولت:** سهم بالا و رو به رشد دولت از کل مصارف کشور، باعث کوچک شدن مداوم سهم بخش خصوصی در تولید ملی شده است. بزرگ شدن دولت، سیاست‌های انبساطی پولی و مالی (شامل موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای بر واردات) و در نتیجه نرخ تورم بالا و نوسانات قیمتی و ارزی، ایجاد بازار سیاه ارز و حمایت از یک دسته از صنایع (که عمدتاً دولت سهامدار آنهاست) را در پی داشته است. همین امر، عدم اطمینان بخش خصوصی را افزایش داده و موجب خروج آنها از صحنه فعالیت اقتصادی شده است. در ضمن این اتفاق، بر تجارت خارجی کشور نیز اثری سوء برجای گذاشته است.
- **کاهش بوروکراسی و تقویت زیرساخت‌ها در جهت بهبود فضای کسب کار:** وضعیت بد سهولت کسب و کار سبب افزایش هزینه‌های تجارت دوجانبه بین ایران و شرکای تجاری و همچنین کاهش تولید داخلی می‌شود. با تلاش در جهت کاهش بوروکراسی و تقویت زیرساخت‌ها در امر تولید و تجارت مرزی، می‌توان هزینه‌های مشهود و نامشهود تولید و تجارت نظیر اتلاف زمان را کاهش داد.
- **ضرورت ایجاد ثبات در سیاست‌گذاری‌ها:** قوانین کشور مدام در حال تغییر است و بخشی از آن نیز قدیمی و منطبق با مسائل روز جهانی نیست. این امر موجب شده تا کشور همچون سایر کشورهای جهان، آزادی ورود خروج سرمایه نداشته باشد و نتواند از منافع سرمایه‌گذاری خارجی منتفع شود. در ضمن همین تنوع، قدیمی بودن و تغییرات پی‌درپی قوانین، موجب عدم اطمینان فعالین بخش خصوصی شده و از هر نوع کسب و کار، شامل فعالیت در زمینه تجارت خارجی، جلوگیری به عمل آورده است.
- **رفع تحریم‌ها و خروج از فهرست سیاه FATF لازمه بهبود آزادی اقتصادی:** محدودیت‌های ناشی از تحریم که اخیراً تشدید شده است و همچنین قرار گرفتن در فهرست سیاه FATF، محدودیت‌های شدیدی برای فعالین اقتصادی ایجاد کرده است. برای اینکه کشور در زمینه عوامل مؤثر بر تجارت خارجی نظیر ورود و خروج سرمایه، نقل و انتقال ارز، کاهش تفاوت قیمت ارز در بازار رسمی با بازار سیاه، حذف نوسانات شدید قیمتی و انعقاد موافقت‌نامه‌های تجاری و همچنین ظهور بخش خصوصی موفق باشد، لازم است که تحریم‌های اقتصادی حذف و ایران از فهرست سیاه FATF خارج شود. به‌واقع، یکی از علل مهم بد بودن شاخص آزادی اقتصادی کشور، به‌خصوص در حوزه آزادی تجارت بین‌الملل، تحریم‌های اقتصادی و قرار گرفتن کشور در فهرست سیاه FATF است.

۶	مقدمه
۶	تعریف آزادی اقتصادی و اجزای سازنده آن
۱۱	وضعیت آزادی اقتصادی جهانی
۱۴	وضعیت ایران در شاخص آزادی اقتصادی
۱۵	اندازه دولت
۱۶	پول باثبات
۱۷	نظام حقوقی و حقوق مالکیت
۱۸	مقررات
۲۰	آزادی تجارت بین الملل
۲۴	جمع بندی و پیشنهادات
۲۶	پیوست

مقدمه

به‌طور کلی، آزادی اقتصادی یعنی انتخاب شخصی، مبادله داوطلبانه، بازارهای آزاد و حقوق مالکیت کاملاً مشخص و قانونی. وقتی آزادی اقتصادی وجود داشته باشد، افراد قادرند تصمیم بگیرند که چه کالا و خدماتی و چگونه تولید کنند. به‌عبارت‌دیگر، آزاد اقتصادی به افراد اجازه داده می‌دهد که خود تصمیم بگیرند تا اینکه فرآیندهای سیاسی یا اعمال خشونت، آن‌ها را وادار به کاری کنند.

بارزترین فایده آزادی اقتصادی این است که بیشترین رفاه را برای تمامی افراد به‌واسطه افزایش درآمد و مصرف حاصل می‌کند. به‌گواه تاریخ، کشورهایی که آزادی اقتصادی بیشتری داشته‌اند، رشد سریع‌تری را نیز تجربه کرده‌اند و کشورهایی که آزادی اقتصادی کمتری داشته‌اند رشد آهسته‌تری داشته و یا اینکه در برخی از ادوار، اصلاً رشد نکرده‌اند. از این‌رو است که برداشتن گام‌های اساسی در جهت آزادی بیشتر اقتصادی همواره از سوی اندیشمندان اقتصادی به زمامداران کشورها توصیه شده است.

بنیاد هریتج^۱ و موسسه فریزر^۲ دو نهاد معروف بین‌المللی در زمینه تهیه و انتشار شاخص‌های آزادی هستند که از میان، شاخص‌های منتشره از سوی موسسه فریزر، بیشتر از سوی محققین اقتصادی استفاده می‌شود و از این‌رو در این گزارش، از شاخص موسسه فریزر استفاده خواهد شد. با توجه به اهمیت بالای این مقوله، این گزارش به بررسی وضعیت شاخص آزادی اقتصادی جهان و ایران با تمرکز بر مؤلفه‌های تجارت بین‌الملل می‌پردازد تا از این طریق بتوان وضعیت کشور در این شاخص را نمایان کرد.

تعریف آزادی اقتصادی و اجزای سازنده آن

تعریف جامع و یکسانی از آزادی اقتصادی در متون مختلف فلسفه و عقاید اقتصادی وجود ندارد؛ اما می‌توان از تعاریف مختلفی که در رابطه با این واژه وجود دارد، تعریف مشترکی ارائه کرد. آزادی اقتصادی مبتنی بر مفهوم مالکیت شخصی است. بر اساس مالکیت شخصی، افراد حق انتخاب دارند، لذا قادرند تصمیم بگیرند که چگونه از وقت و استعداد خود برای شکل دادن به زندگی خود استفاده کنند. از طرف دیگر، افراد هیچ حقی نسبت به وقت، استعدادها و منابع دیگران ندارند؛ بنابراین، آن‌ها حق ندارند چیزهایی را از دیگران بگیرند یا از دیگران بخواهند چیزهایی را برای آن‌ها تهیه کنند.

^۱ The Heritage Foundation

^۲ Fraser Institute

سنگ بنای آزادی اقتصادی، انتخاب شخصی، مبادله داوطلبانه، بازارهای آزاد و حقوق مالکیت روشن و قانونی است. افراد وقتی از نظر اقتصادی آزادند که مجاز به انتخاب کردن برای خود باشند و به انجام معاملات داوطلبانه بپردازند، به شرطی که به شخص یا مال دیگران آسیب نرسانند. وقتی آزادی اقتصادی وجود داشته باشد، افراد تصمیم می‌گیرند که چه کالا و خدماتی و چگونه تولید شوند. به عبارت دیگر، افراد آزاد از نظر اقتصادی اجازه دارند که خود تصمیم بگیرند تا اینکه یکسری از گزینه‌ها توسط دیگران بر اساس فرآیندهای سیاسی، استفاده از خشونت، سرقت و یا کلاهبرداری به آن‌ها تحمیل شود.^۱

دو نهاد معروف بین‌المللی برای اندازه‌گیری آزادی اقتصادی جهانی وجود دارد: بنیاد هریتج و موسسه فریزر. از میان این دو، شاخص‌های منتشره از سوی موسسه فریزر، بیشتر از سوی محققین اقتصادی مورد ارجاع قرار می‌گیرد و لذا در این گزارش، از شاخص این موسسه استفاده می‌شود. شاخص آزادی اقتصادی جهانی^۲ شاخصی است که برای اندازه‌گیری میزان سازگاری نهادها و سیاست‌های کشورها با آزادی اقتصادی طراحی شده است. برای دستیابی به رتبه بالای آزادی اقتصادی جهانی، یک کشور باید برخی کارها را انجام دهد و از برخی کارهای دیگر خودداری کند. دولت‌ها وقتی زیرساختی را برای تبادله داوطلبانه فراهم می‌کنند، در واقع آزادی اقتصادی را تقویت می‌کنند و افراد و دارایی آن‌ها در برابر خشونت، زورگویی و کلاهبرداری افراد متجاوز، محافظت می‌کنند. در این راستا، نظام حقوقی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. نهادهای حقوقی کشور باید از افراد و دارایی آن‌ها در برابر اقدامات متجاوزانه دیگران محافظت و قراردادهای را به صورت غیر جانب‌دارانه اجرا کند.

پول باثبات در جامعه نیز باید فراهم شود. دولت‌ها همچنین باید از اقداماتی نظیر ایجاد محدودیت در انتخاب شخصی، دخالت در مبادلات داوطلبانه و ایجاد محدودیت در ورود به بازارها خودداری کنند. وقتی مالیات، هزینه‌های دولت و مقررات جایگزین انتخاب شخصی، مبادله داوطلبانه و هماهنگی بازار می‌شوند، آزادی اقتصادی کاهش می‌یابد.

در جوامع آزاد از نظر اقتصادی، دولت‌ها به کار، سرمایه و کالاها اجازه حرکت آزادانه را می‌دهند و از اجبار یا محدودیت آزادی فراتر از حد لازم برای محافظت و حفظ آزادی خودداری می‌کنند. شاخص آزادی اقتصادی جهانی را می‌توان معیاری برای میزان تخصیص منابع کمیاب انتخاب‌های شخصی هماهنگ شده از سوی بازارها دانست تا برنامه‌ریزی متمرکزی که توسط فرایند سیاسی هدایت می‌شود. اندازه مطابقت نهادها و سیاست‌های یک کشور با آرمان‌های مورد انتظار از یک دولت، محدود است. کشوری را در نظر بگیرید که دولت در آن از حقوق مالکیت محافظت می‌کند و تهیه مجموعه محدودی از «کالاهای عمومی»^۳ را ترتیب می‌دهد؛ نظیر دفاع

^۱ Fraser Institutes: Economic Freedom Basics & The Heritage Foundation, ۲۰۲۰

^۲ Economic Freedom of the World (EFW)

^۳ Public Goods

ملی و دسترسی به پول باثبات؛ اما آرمان‌هایی که از یک دولت مورد انتظار است، فراتر از این وظایف اصلی است. تا حد زیادی، رتبه‌بندی شاخص آزادی اقتصاد جهانی مرتبط با یک کشور، مقایسه و مطابقت نهادها و سیاست‌های آن کشور با ساختارهای ایدئالی است که از تحلیل‌های نظری اقتصادی حاصل می‌شوند. آزادی اقتصادی موجب رونق اقتصادی بیشتر می‌شود و رابطه مثبت و معنی‌داری با انواع اهداف مثبت اجتماعی و اقتصادی دارد. همچنین این مقوله، به‌شدت با آرمان‌هایی نظیر جوامع سالم‌تر، محیط‌زیست تمیزتر، ثروت سرانه بیشتر، توسعه انسانی، دموکراسی و رفع فقر در ارتباط است. شاخص آزادی اقتصادی موسسه فریزر در پنج حوزه^۱ اندازه‌گیری می‌شود:

- ۱- اندازه دولت
- ۲- نظام حقوقی و حقوق مالکیت
- ۳- پول باثبات
- ۴- آزادی تجارت بین‌الملل و
- ۵- مقررات اعتبارات، نیروی کار و کسب‌وکار.

در درون این زمینه‌های تخصصی، ۲۴ مؤلفه دیگر وجود دارد. این مؤلفه‌ها^۲ نیز از چندین زیر مؤلفه^۳ تشکیل شده‌اند. در کل، شاخص آزادی اقتصادی، شامل ۴۲ مؤلفه مجزا است. هر مؤلفه (و هر زیر مؤلفه) مقیاسی از ۰ تا ۱۰ را به خود می‌گیرد. هنگامی که زیر مؤلفه‌ها وجود داشته باشند، متوسط رتبه‌بندی زیرمؤلفه‌ها برای به دست آوردن امتیاز مؤلفه‌های اصلی شاخص آزادی اقتصادی به کار می‌رود. با متوسط‌گیری از پنج حوزه رتبه هر کشور مشخص می‌شود.

اندازه دولت

بر چگونگی تأثیر مخارج دولت و نرخ مالیات بر آزادی اقتصادی متمرکز است. روی هم‌رفته، پنج مؤلفه سازنده این حوزه، درجه اتکای یک کشور بر انتخاب شخصی و بازارها به‌جای بودجه دولت و تصمیم‌گیری سیاسی است. کشورهایی که سطح پایین‌تری از هزینه‌های دولت، نرخ مالیات و سرمایه‌گذاری دولت و مالکیت دارایی دولتی را دارند، بالاترین امتیاز را در این زمینه کسب می‌کنند.

^۱ Areas

^۲ Components

^۳ Sub-components

نظام حقوقی و حقوق مالکیت

بر اهمیت نظام حقوقی به‌عنوان تعیین‌کننده آزادی اقتصادی متمرکز است. حمایت از اشخاص و اموال به‌دست‌آمده به‌حق آن‌ها، عنصر اصلی آزادی اقتصادی است. این حوزه از آزادی اقتصادی، دربرگیرنده مهم‌ترین عملکرد دولت در یک کشور است. عناصر اصلی یک نظام حقوقی سازگار با آزادی اقتصادی عبارت‌اند از: حاکمیت قانون، امنیت حقوق مالکیت، دادگستری مستقل و بی‌طرفانه و اجرای بی‌طرفانه و مؤثر قانون. هشت مؤلفه این حوزه، شاخصی برای سنجش اندازه مؤثر بودن اجرای وظایف حمایتی از سوی دولت است.

پول باثبات

بر اهمیت پول و ثبات نسبی قیمت‌ها در فرآیند مبادله تمرکز دارد. پول باثبات - پول با قدرت خرید نسبتاً پایدار در طول زمان - هزینه‌های معاملاتی را کاهش می‌دهد و مبادلات را تسهیل و در نتیجه آزادی اقتصادی را تقویت می‌کند. چهار مؤلفه این حوزه، دسترسی مردم کشورهای مختلف به پول باثبات را نشان می‌دهند. برای کسب رتبه بالا در این حوزه، یک کشور باید سیاست‌هایی را دنبال و نهادهایی را تأسیس کند که منجر به نرخ تورم پایین (و یکنواخت) شود و از مقررات محدودکننده امکان استفاده از ارزهای جایگزین، اجتناب نماید.

آزادی تجارت در سطح بین‌الملل

بر معاملات فرامرزی متمرکز است. در دنیای کنونی، آزادی تجارت با مردم سایر کشورها، جزء مهم آزادی اقتصادی است. وقتی دولت‌ها محدودیت‌هایی را اعمال می‌کنند که توانایی مردمان را در معاملات داوطلبانه با مردم سایر کشورها کاهش می‌دهد، آزادی اقتصادی کاهش می‌یابد. اجزای این حوزه که برای اندازه‌گیری طیف گسترده‌ای از محدودیت‌های تجاری است، شامل این موارد است:

○ تعرفه‌ها

- سهم درآمدهای ناشی از اخذ مالیات از تجارت (به‌صورت درصدی از کل تجارت)
- متوسط نرخ تعرفه
- خطای معیار نرخ تعرفه^۱
- سهمیه‌ها

^۱ در مقایسه با تعرفه یکنواخت، تغییرات گسترده در نرخ تعرفه نشانگر تلاش بیشتر برای برنامه‌ریزی مرکزی در خصوص الگوها و نحوه تولید و مصرف اقتصاد است؛ بنابراین، به کشورهایی که تنوع بیشتری در نرخ تعرفه خود دارند، رتبه کمتری تعلق می‌گیرد.

○ محدودیت‌های اداری پنهان: برای سنجش این مورد، از بررسی موانع قانونی تجارت استفاده می‌شود.

○ موانع غیر تعرفه‌ای تجارت

○ هزینه‌های بررسی و انطباق مدارک صادرات و واردات^۱

○ کنترل نرخ ارز: این مورد، درصد اختلاف بین نرخ ارز در بازار رسمی و بازار موازی (بازار سیاه) است.

○ کنترل حرکت سرمایه

○ آزادی مالی

○ کنترل سرمایه

○ آزادی حضور خارجی‌ها در کشور^۲

برای دستیابی به رتبه‌بندی بالا در این زمینه، یک کشور باید تعرفه‌های پایین، ترخیص آسان و اداره کارآمد گمرکات، ارز قابل تبدیل آزادانه و کنترل اندک بر حرکت سرمایه‌های فیزیکی و انسانی داشته باشد.

مقررات

به این موضوع می‌پردازد که چگونه مقرراتی که ورود به بازارها را محدود و در آزادی معاملات داوطلبانه اختلال ایجاد می‌کند، موجب کاهش آزادی اقتصادی می‌شود. اجزای این حوزه، بر موانع قانونی محدودکننده آزادی معاملات در بازار اعتبارات، کار و کالا تمرکز دارد.

بنیاد فریزر، این پنج حوزه به‌علاوه سه مؤلفه از حوزه پنجم را گزارش می‌دهد. نام این سه مؤلفه حوزه پنجم بدین قرار است: ۵A- مقررات بازار اعتبارات ۵B- مقررات بازار کار ۵C- مقررات کسب‌وکار. این بنیاد پس از محاسبه آزادی اقتصادی برای تک‌تک کشورها، کشورها را در چهار چارک گزارش می‌کند: چارک اول، چارک دوم، چارک سوم و چارک چهارم.

^۱ Compliance Costs of Importing and Exporting

این زیرمجموعه بر اساس داده‌های «انجام تجارت مرزی» بانک جهانی در مورد هزینه زمانی (غیر پولی) رویه‌های موردنیاز برای واردات یک کانتینر ۲۰ فوتی کالای خشک که فاقد اقلام خطرناک یا نظامی است می‌باشد. به کشورهایی که در آن‌ها مدت‌زمان بیشتری برای واردات یا صادرات نیاز است، امتیاز کمتری داده می‌شود.

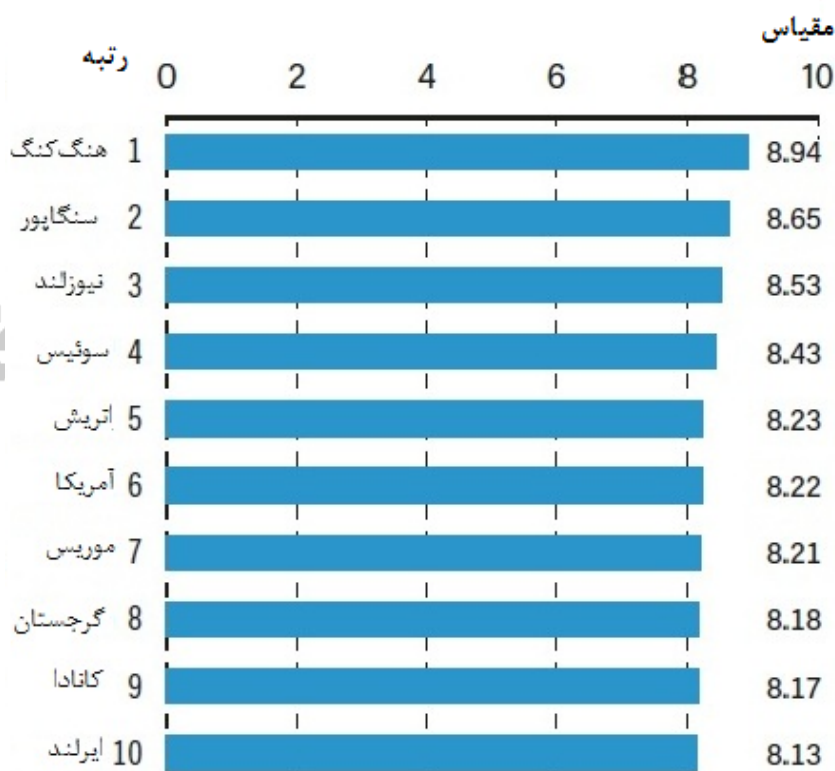
^۲ Freedom of foreigners to visit

وضعیت آزادی اقتصادی جهانی

کشورهای واقع در چارک اول، کشورهایی هستند که بالاترین رتبه را در بین ۱۶۲ کشور در سال ۲۰۱۸ از نظر شاخص آزادی اقتصادی به دست آورده‌اند. تعداد این کشورها، ۳۹ کشور می‌باشد که ترکیبی از کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته هستند؛ گرچه بیشتر این کشورها، توسعه‌یافته هستند.

مقیاس محاسباتی شاخص آزادی اقتصادی این کشورها در سال ۲۰۱۸، بین ۷/۶۲ تا ۸/۹۴ است. در شکل زیر، ۱۰ کشور نخست از نظر آزادی اقتصادی آمده است. ملاحظه می‌شود که مقیاس آزادی اقتصادی این ۱۰ کشور بین ۸/۱۳ تا ۸/۹۴ است. در بین این ۱۰ کشور، دو کشور هنگ‌کنگ و سنگاپور که به ترتیب در رتبه‌های یک و دو قرار دارند، کشورهای در حال توسعه هستند. کشور موریس که در رتبه هفت واقع است نیز یک کشور در حال توسعه و کشور گرجستان که رتبه هشت را به خود اختصاص داده نیز یک کشور در حال گذار است. بقیه کشورها، کشورهای توسعه‌یافته هستند.

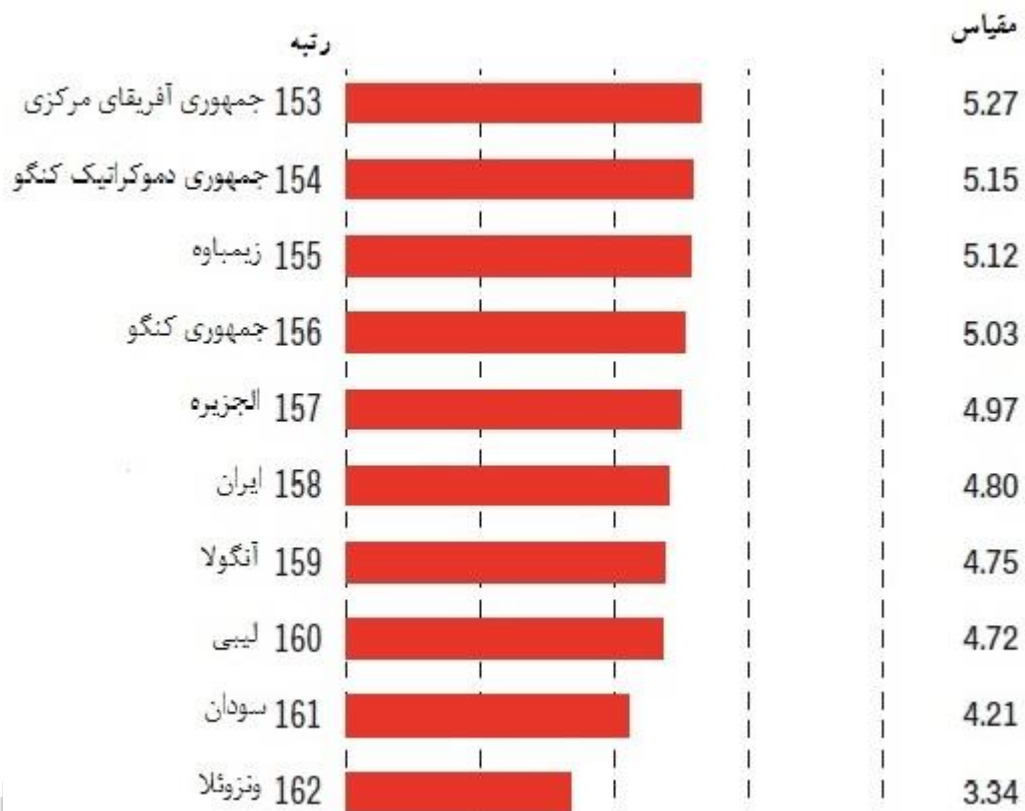
شکل ۱: ۱۰ کشور نخست از نظر آزادی اقتصادی در سال ۲۰۱۸

Source: Fraser Institute, ۲۰۲۰

چارک چهارم، شامل ۳۹ کشور است که شاخص آزادی اقتصادی این کشورها طیف ۳/۳۴ تا ۶/۲۱ را در برمی‌گیرد. تمامی کشورهای واقع در این چارک، کشورهای در حال توسعه هستند. در شکل زیر، ۱۰ کشور انتهایی از نظر شاخص آزادی اقتصادی در سال ۲۰۱۸ آورده شده است. ملاحظه می‌شود که کشور ایران در این سال، با شاخص آزادی اقتصادی ۴/۸ در بین ۱۶۲ کشور در رتبه ۱۵۸ واقع است.

شکل ۲: ۱۰ کشور انتهایی آزادی اقتصادی در سال ۲۰۱۸

Source: Fraser Institute, ۲۰۲۰

نمودار زیر، ارتباط میانگین شاخص آزادی طی دوره ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸ با درآمد سرانه را برای کشورهای دنیا که به چهار گروه تقسیم شده‌اند، نشان می‌دهد. تقریباً بدون استثنا تمامی مطالعات علمی بیان می‌کنند که کشورهایی که آزادی اقتصادی بیشتری دارند، با سرعت بیشتری رشد می‌کنند و سطح بالاتری از سرانه تولید

ناخالص داخلی را به دست می‌آورند.^۱ نمودار زیر، بیانگر تأثیر آزادی اقتصادی از طریق افزایش درآمد اقتصادی بر توسعه اقتصادی است.

نمودار ۱: ارتباط بین درآمد سرانه در سال ۲۰۱۸ (دلار) با شاخص آزادی اقتصادی*

Source: Fraser Institute, ۲۰۲۰

متوسط شاخص آزادی اقتصادی طی ۱۸-۲۰۰۰

با گذشت سال‌ها، شاخص آزادی اقتصادی جهانی، جامع‌تر و اطلاعات موجود کامل‌تر شده است. در نتیجه، تعداد و ترکیب اجزای سازنده این شاخص برای بسیاری از کشورها در طول زمان دچار تغییر شده است. این امر مقایسه مستقیم مقادیر شاخص دوره‌های قبلی با دوره‌های بعدی را دشوار می‌کند. از این رو، شاخص آزادی اقتصاد جهانی به ۱۲۳ کشور که در سال ۲۰۰۰ (سال پایه) اطلاعات کاملی برای محاسبه این شاخص داشته‌اند، محدود شده است.

شاخص آزادی اقتصادی جهانی با متوسط نرخ رشد سالانه ۰/۱۸ درصد، از ۶/۸۸ در سال ۲۰۱۰ به ۶/۹۸ در سال ۲۰۱۸ افزایش یافت (اگر α در عدد ۱۰۰ ضرب شود، نرخ رشد به صورت درصد بیان می‌شود). این روند طی دوره مورد بررسی در سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۵ با کاهش مواجه بوده ولی در کل روند آن افزایشی است. نکته بسیار مهمی که این روند بیان می‌کند این است که به‌طور متوسط، آزادسازی اقتصادی در اکثر کشورها در حال انجام و تعمیق است.

^۱ هال و لوسن (۲۰۱۴) در مطالعه خود به بررسی یافته‌های ۴۰۲ مطالعه راجع به اثرات شاخص اقتصادی بر شاخص‌های توسعه‌ای، پرداختند. بررسی آن‌ها نشان داد که در بیش از دو سوم این مطالعات، ارزیابی اثر آزادی اقتصادی بر شاخص‌های توسعه‌ای، مطلوب بوده است؛ نظیر تأثیر مثبت آزادی اقتصادی بر رشد اقتصادی، سطح زندگی بهتر، شادی و سایر شاخص‌های توسعه‌ای.

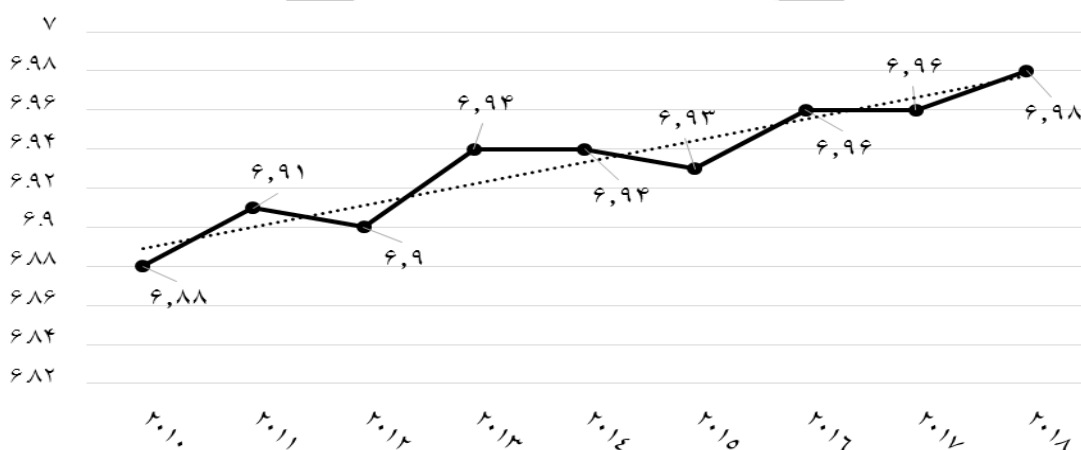
لازم به ذکر است که در این گزارش، برای محاسبه نرخ رشد، از نرخ رشد مرکب سالانه^۱ استفاده شده است. فرض کنیم متغیری که در سال اول (t_1) برابر X_1 است، با متوسط نرخ رشد سالانه α رشد کرده و در سال t به X_t برسد. آنگاه داریم:

$$x_1 = x_1; \quad x_2 = (1 + \alpha)x_1; \quad x_3 = (1 + \alpha)x_2 = (1 + \alpha)^2 x_1; \dots; \quad x_t = x_1(1 + \alpha)^{t-1} \quad (1)$$

$$\alpha = \left(\sqrt[t-1]{\frac{x_t}{x_1}} - 1 \right)$$

اگر α در عدد ۱۰۰ ضرب شود، نرخ رشد به صورت درصد بیان می‌شود.

نمودار ۲: روند متوسط شاخص آزادی اقتصادی جهانی طی ۲۰۰۰-۱۸

Source: Fraser Institute, ۲۰۲۰

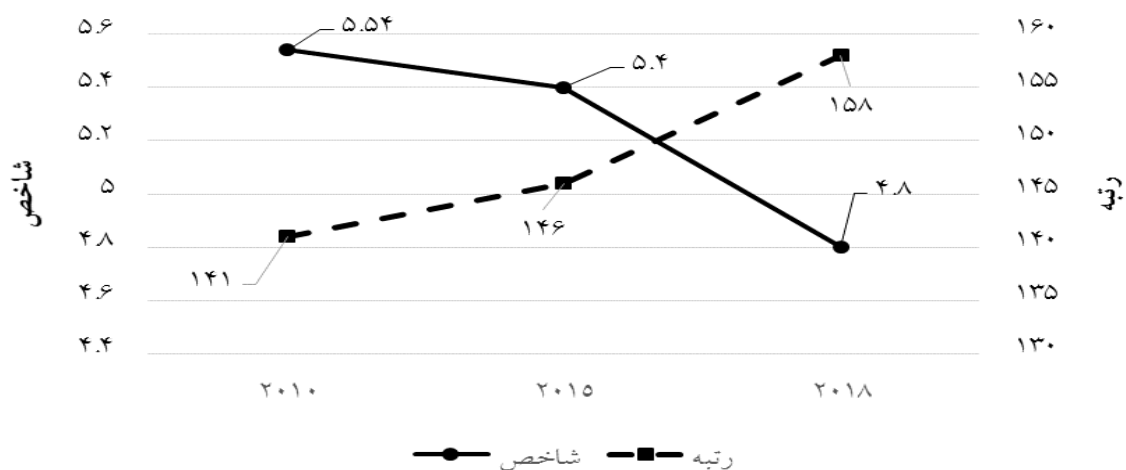
وضعیت ایران در شاخص آزادی اقتصادی

در سال ۲۰۱۸، ایران با شاخص آزادی اقتصادی ۴/۸، از میان ۱۶۲ کشور در رتبه ۱۵۸ واقع شده است؛ یعنی بر اساس رتبه‌بندی کشورها از آخر، ایران در سال ۲۰۱۸ از ۱۶۲ کشور در رتبه ۵ از نظر بدی شاخص آزادی اقتصادی واقع شده است و تنها چهار کشور آنگولا، لیبی، سودان و ونزوئلا وضعیت بدتری از ایران دارند. شاخص و رتبه ایران در آزادی اقتصادی طی دوره ۲۰۱۰-۱۸ به ترتیب نزولی و صعودی بوده‌اند؛ به طوری که شاخص و رتبه ایران در آزادی اقتصادی به ترتیب از مقادیر ۵/۵۴ و ۱۴۱ در سال ۲۰۱۰ به ۴/۸ و ۱۵۸ در سال ۲۰۱۸ تغییر کرده‌اند)

^۱ Compound Annual Growth Rate (CAGR)

نمودار ۳). این وضعیت نشان از وخیم‌تر شدن کشور در رتبه و شاخص آزادی اقتصادی طی دوره ۲۰۱۰-۱۹ است. در حالی که طی دوره ۲۰۱۰-۱۸ کشور با تنزل ۱/۸ درصدی در شاخص آزادی اقتصادی مواجه بوده است، رتبه ایران نیز طی این دوره، ۱/۴ درصد وخیم‌تر شده است که این هم نشان از تنزل ایران در رتبه دارد.

نمودار ۳: شاخص و رتبه ایران در آزادی اقتصادی طی ۲۰۱۰-۱۸

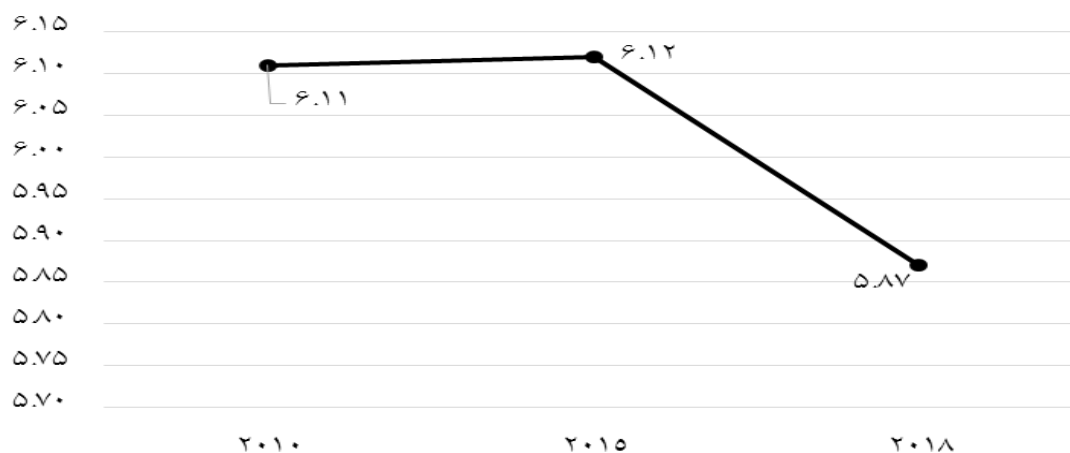
Source: Fraser Institute, ۲۰۲۰

در جدول ۲ پیوست این گزارش، شاخص آزادی اقتصادی ایران و تمامی حوزه‌های آن برای دوره ۲۰۱۰-۱۸ آورده شده است و در ادامه، وضعیت ایران در این حوزه‌ها، مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌های آزادی اقتصادی با جزییات بیشتری بررسی می‌شود.

اندازه دولت

حوزه اندازه دولت ایران از ۶/۱۱ در سال ۲۰۱۰ با متوسط نرخ رشد سالانه ۰/۵- به ۵/۸۷ تنزل کرده است؛ یعنی طی این دوره، اندازه دولت ایران بزرگ‌تر شده است. بدین صورت که سهم مصارف دولت از کل مصارف (مصارف بخش خصوصی + مصارف دولت) در حال افزایش بوده است (نمودار ۴).

نمودار ۴: حوزه اندازه دولت ایران طی ۲۰۱۰-۱۸

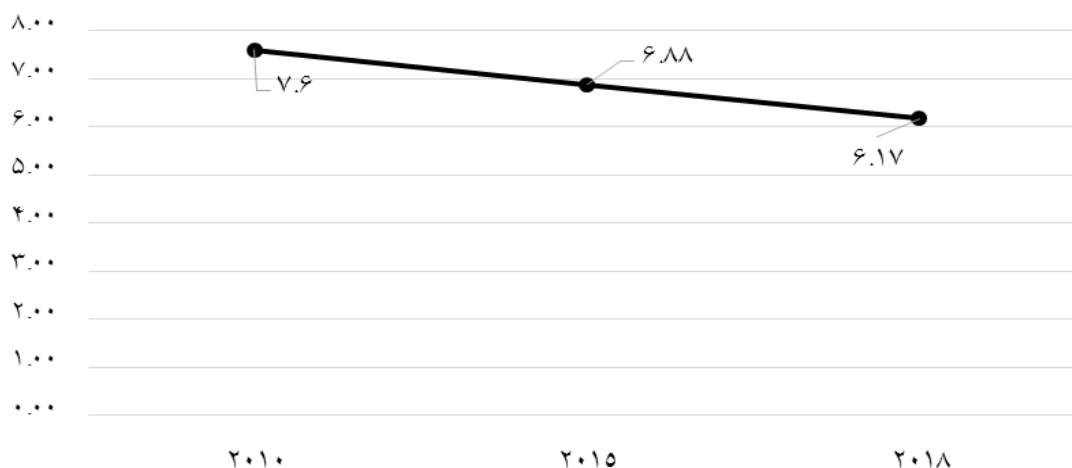

Source: Fraser Institute, ۲۰۲۰

پول باثبات

کشور از لحاظ حوزه پول باثبات از مقدار ۷/۶ در سال ۲۰۱۰ با متوسط نرخ رشد ۲/۶- به مقدار ۶/۱۷ در سال ۲۰۱۸ تنزل کرده است (نمودار ۵). این وضعیت نشان از نوسانات زیاد پول ملی کشور در مقابل سایر اسعار دارد. از سوی دیگر، این معنای عدم ثبات قیمتی در کشور نیز می‌باشد.

نمودار ۵: حوزه پول باثبات ایران طی ۲۰۱۰-۱۸

Source: Fraser Institute, ۲۰۲۰

برای بررسی بیشتر، در ذیل، مؤلفه‌های این حوزه آورده شده است:

- **مؤلفه نرخ رشد عرضه پول کشور:** این مؤلفه از ۵/۴۸ در سال ۲۰۱۰ به ۵/۹۵ در سال ۲۰۱۸ رشد کرده است. این وضعیت به معنای بهبود کشور در رابطه با سیاست‌های مرتبط با عرضه پول و لذا کنترل پایه پولی است. لازم به ذکر است که سال انتهایی دوره موردبررسی، سال ۲۰۱۸ میلادی یعنی تقریباً سال ۱۳۹۷ شمسی است؛ اما آمارهای بانک مرکزی ایران نشان می‌دهند که رشد پایه پولی و رشد نقدینگی کشور طی یک دوره یک‌ساله از خرداد ۱۳۹۹ (سال ۲۰۲۰) به خرداد سال ۱۳۹۸ (۲۰۱۹)، به ترتیب ۱۳/۸ و ۳۴/۲ درصد رشد کرده است.
- **انحراف معیار تورم:** این مؤلفه از ۶/۹۴ در سال ۲۰۱۰ به ۴/۸۴ در سال ۲۰۱۸ تنزل کرد. این وضعیت نشانگر آن است که نوسانات نرخ تورم طی زمان بیشتر شده است. این اتفاق موجب عدم اطمینان رو به ازدیاد فعالین اقتصادی نظیر تولیدکنندگان، سرمایه‌گذاران، تجار و مصرف‌کنندگان می‌شود.
- **نرخ تورم:** این مؤلفه از ۷/۹۷ در سال ۲۰۱۰ به ۳/۹۰ در سال ۲۰۱۸ به‌شدت تنزل کرد که نشان از متوسط نرخ رشد سالانه ۸/۵- درصدی دارد؛ درحالی‌که نرخ تورم کشور بسیار پرنوسان بوده، به‌شدت افزایش نیز یافته است.
- **آزادی داشتن حساب‌های بانکی ارزی^۱:** این مؤلفه طی دوره ۲۰۱۰-۱۸ همواره ثابت و مقدار ۱۰ بوده است. این به معنای آن است که تغییری در سیاست‌های مرتبط با برخورداری از حساب‌های ارزی اشخاص رخ نداده است. حساب‌های چند ارزی یا حساب‌های ارزی، به افراد امکان می‌دهد که پول خود را به‌صورت یک یا چند پول خارجی نگه دارند. حساب چند ارزی، یک ابزار مفید برای کسانی است که به‌طور منظم مبادلات پولی با کشورهای خارجی دارد. این نوع حساب، به افراد امکان می‌دهد تا بین ارزش پول ملی در تصاحب خود، با ارزش خارجی تعادل ایجاد کند و از این طریق افراد قادر خواهد بود که تصمیم بگیرد ارزش خود را خرج یا به سایر اسعار تغییر دهد.

نظام حقوقی و حقوق مالکیت

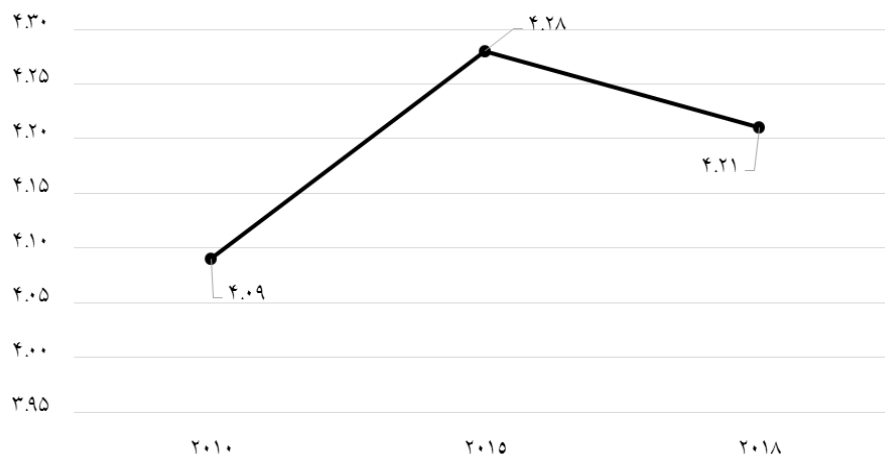
این حوزه طی دوره ۲۰۱۰-۱۸ رشد ۰/۴ درصدی داشته است؛ به‌طوری‌که از ۴/۰۹ در سال ۲۰۱۰ به ۴/۲۱ در سال ۲۰۱۸ افزایش یافته است. بررسی مؤلفه‌های این حوزه از شاخص آزادی اقتصادی، نشان می‌دهد که این رشد مثبت حوزه نظام حقوقی و مالکیت کشور، بیشتر ناشی از مؤلفه‌های «اجرای مقررات قراردادها^۲» و

^۱ Freedom to own foreign currency bank accounts

^۲ Legal enforcement of contracts

«محدودیت‌های نظارتی در فروش املاک و مستغلات^۱ است؛ زیرا بقیه مؤلفه‌های این حوزه طی دوره ۱۸-۲۰۱۰ با تنزل مواجه شده‌اند. این دو مؤلفه به ترتیب با متوسط نرخ رشد سالانه ۰/۵ و ۴/۲، از مقادیر ۴/۴۴ و ۵/۸۷ در سال ۲۰۱۰ به ۴/۶۲ و ۸/۱۷ در سال ۲۰۱۸ رسیدند.

نمودار ۶: حوزه نظام حقوقی و مالکیت ایران طی ۲۰۱۰-۱۸

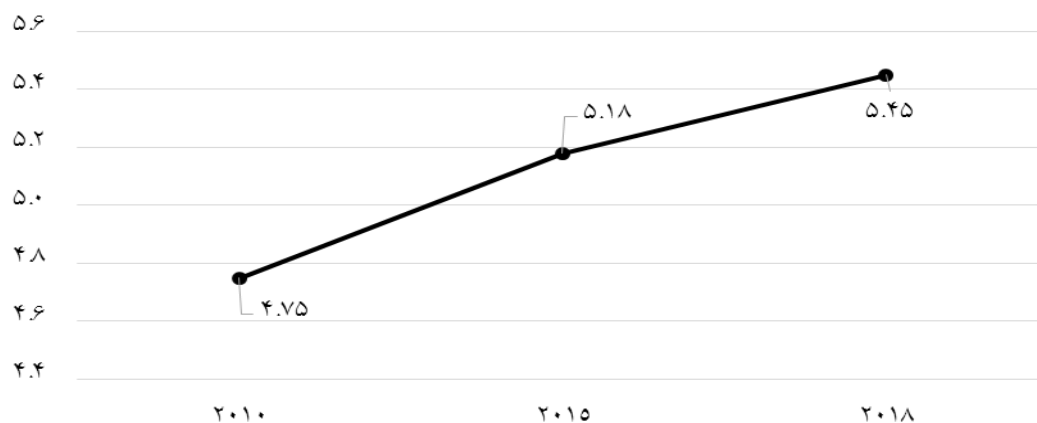
Source: Fraser Institute, ۲۰۲۰

مقررات

در نمودار زیر، روند حوزه مقررات ایران در سال‌های ۲۰۱۰، ۲۰۱۵ و ۲۰۱۸ آورده شده است. این حوزه متوسط نرخ رشد سالانه ۱/۷ طی دوره ۲۰۱۰-۱۸ داشته است؛ به طوری که از ۴/۷۵ در سال ۲۰۱۰ به ۵/۴۵ در سال ۲۰۱۸ افزایش یافت. این حوزه تقریباً در تمامی مؤلفه‌ها رشد مثبت را طی دوره مورد بررسی تجربه کرده است؛ منتهی در چند مؤلفه با رشد منفی مواجه شده که در کل، برآیند نرخ‌های رشد مثبت و منفی منجر به رشد مثبت این حوزه شده است.

^۱ Regulatory restrictions on sale of real property

نمودار ۷: حوزه مقررات ایران طی ۲۰۱۰-۱۸

Source: Fraser Institute, ۲۰۲۰

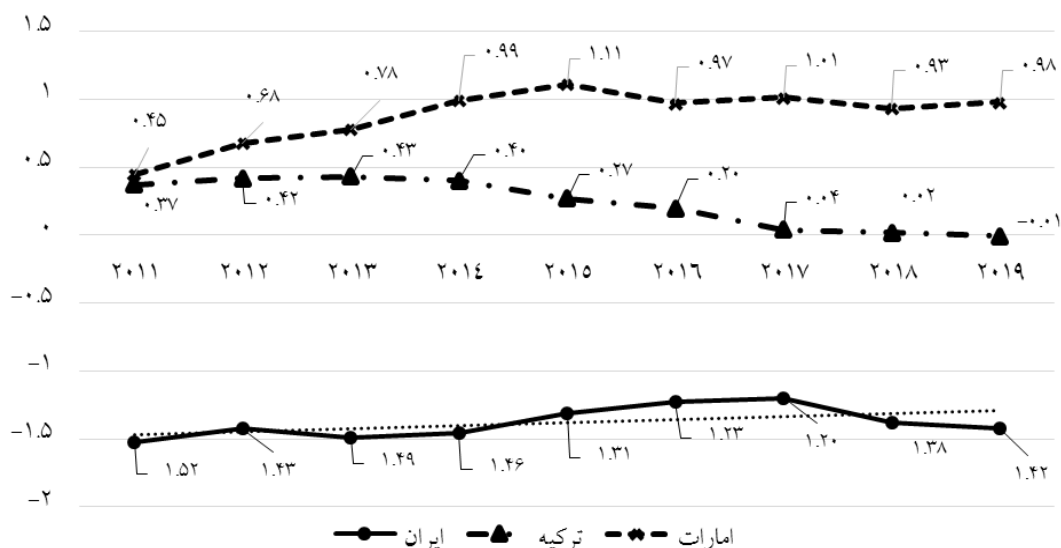
حوزه مقررات شاخص آزادی اقتصادی، با شاخص کیفیت مقررات^۱ (که بخشی از شاخص حکمرانی خوب^۲ منتشره سوی بانک جهانی است)، ارتباط نزدیکی دارد. به‌واقع کیفیت مقررات، توانایی دولت در تدوین و اجرای سیاست‌ها و مقررات صحیح در راستای توسعه بخش خصوصی است که این خود، دارای مؤلفه‌های متعددی است که تماماً برای حمایت از فعالیت بخش خصوصی است. در نمودار زیر، این حوزه برای سه کشور ایران، امارات و ترکیه برای دوره ۲۰۱۱-۱۹ آورده شده است.

موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

^۱ Regulatory Quality

^۲ Good Governance

نمودار ۸: کیفیت مقررات در کشورهای ایران، امارات و ترکیه طی ۱۹-۲۰۱۱

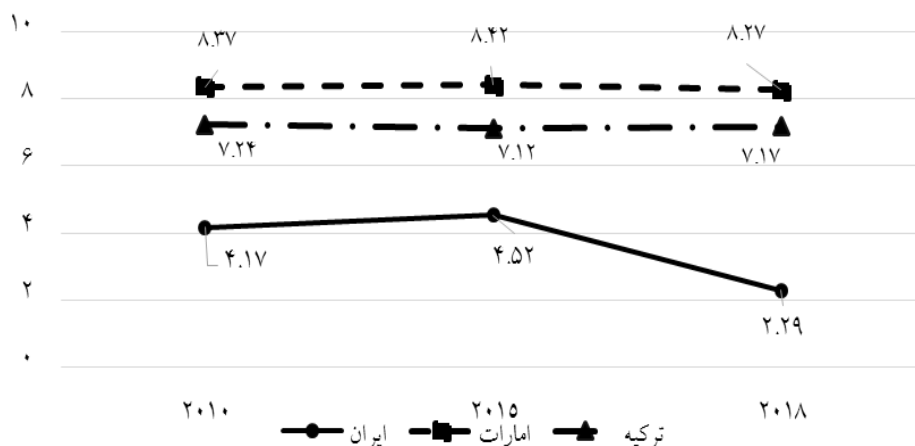
Source: World Bank, Good Governance Indicators, ۲۰۲۰

شاخص کیفیت مقررات، در دامنه‌ای بین $+۲/۵$ و $-۲/۵$ است. ملاحظه می‌شود که این شاخص طی دوره مورد بررسی برای کشورهای ترکیه و امارات، همواره مثبت و برای ایران علی‌رغم متوسط بهبود سالانه $۰/۸۲$ درصدی، همواره منفی بوده است. متوسط این شاخص برای این سه کشور ایران، امارات و ترکیه طی این دوره به ترتیب $-۱/۳۸$ ، $۰/۸۸$ و $۰/۲۴$ است.

آزادی تجارت بین‌الملل و پژوهش‌های بازرگانی

از دیدگاه شاخص آزادی اقتصادی در حوزه آزادی تجارت بین‌الملل طی دوره $۲۰۱۰-۲۰۱۸$ ، با فرازوفرودهایی مواجه بوده و سالانه به‌طور متوسط کاهش $۷/۲$ درصدی داشته است؛ به طوری که از $۴/۱۷$ در سال ۲۰۱۰ به $۲/۲۹$ در سال ۲۰۱۸ تنزل کرده است. بررسی این حوزه برای دو کشور امارات و ترکیه نیز حاکی از تنزل برای کشورهای مذکور است؛ اما در مقایسه با ایران، بسیار کمتر کاهش پیدا کرده است (به ترتیب $-۰/۲$ و $-۰/۱$ درصد)؛ اما نکته مهم‌تر این است که دو کشور مهم منطقه، در حوزه آزادی تجارت بین‌الملل، مقادیر بسیار بالاتری را در مقایسه با ایران داشته‌اند؛ برای نمونه، در سال ۲۰۱۸ ، مقدار عددی معیار آزادی تجارت بین‌الملل امارات و ترکیه، به ترتیب $۳/۶$ و ۳ برابر ایران بوده است.

نمودار ۹: حوزه آزادی تجارت بین‌الملل کشورهای ایران، امارات و ترکیه طی ۲۰۱۰-۱۸

Source: Fraser Institute, ۲۰۲۰

این حوزه، از مؤلفه‌هایی تشکیل شده است که این مؤلفه‌ها خود نیز دارای زیر مؤلفه‌های دیگری هستند. این مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌ها برای دوره ۲۰۱۰-۱۸ در جدول زیر آمده‌اند.

جدول ۱: مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌های حوزه آزادی تجارت بین‌الملل ایران طی ۲۰۱۰-۱۸

مؤلفه	زیر مؤلفه	۲۰۱۸	۲۰۱۵	۲۰۱۰	نرخ رشد*
تعرفه‌ها	درآمد حاصل از مالیات بر تجارت (سهام از تجارت)	۷.۵۲	۷.۵۲	۷.۵۲	۰
	متوسط نرخ تعرفه	۴.۶۸	۴.۶۸	۴.۸	-۰.۳
	انحراف معیار نرخ تعرفه	۰	۰	۰	۰
	موانع تجاری تنظیمی	۴.۶۶	۲.۶۵	۵.۰۶	-۱
موانع غیر تعرفه‌ای	موانع غیر تعرفه‌ای	۴.۹۴	۵.۳	۴.۰۵	۲.۵
	هزینه‌های انطباق صادرات و واردات	۴.۳۹	۰	۶.۰۷	-۴
نرخ ارز در بازار سیاه		۰	۱۰	۱۰	...
کنترل جابجایی سرمایه و مردم		۰.۴۳	۱.۳۷	۱.۵	-۱۴.۵
آزادی مالی	آزادی مالی	۰	۲.۸۳	۴.۴۹	...
	کنترل سرمایه	۰.۸۳	۰.۸۳	۰	...
	آزادی حضور خارجی‌ها در کشور	۰.۴۴	۰.۴۴	۰	...

Source: Fraser Institute, ۲۰۲۰

*متوسط نرخ رشد سالانه بر اساس «نرخ رشد سالانه مرکب»

آن‌گونه که جدول فوق نشان می‌دهد، طی دوره ۱۸-۲۰۱۰ برخی از مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌های مرتبط با آزادی تجارت بین‌الملل، با رشد مثبت و برخی دیگر با رشد منفی مواجه بوده‌اند که در نهایت همان‌طور که دیدیم، در مجموع، نرخ متوسط نرخ رشد سالانه ۷/۲- برای آزادی تجارت بین‌الملل طی ۱۸-۲۰۱۰ حاصل شد.

✓ مؤلفه تعرفه‌ها طی دوره موردبررسی از ۴/۱۱ در سال ۲۰۱۰ به ۴/۰۷ در سال ۲۰۱۸ تنزل کرد که این تنزل اندک بوده است (۰/۱ درصد). مشاهده می‌شود که زیر مؤلفه‌های «درآمد حاصل از مالیات بر تجارت» و «انحراف معیار نرخ تعرفه» در طول دوره موردبررسی ثابت بوده و زیر مؤلفه دیگر (متوسط نرخ تعرفه)، قدری کاهش یافته است.

✓ مؤلفه موانع تجاری تنظیمی طی دوره موردبررسی، با نرخ رشد ۱- درصد کاهش یافته است. درحالی‌که زیر مؤلفه «موانع غیر تعرفه‌ای» با نرخ ۲/۵ درصد رشد یافته، زیر مؤلفه «هزینه‌های انطباق صادرات و واردات» کاهش زیادی داشته است (۴- درصد)؛ بنابراین به نظر می‌رسد کاهش مؤلفه «موانع تجاری تنظیمی»، بیشتر متأثر از زیر مؤلفه «هزینه‌های انطباق صادرات و واردات» باشد. همان‌طور که گفته شد، زیر مؤلفه «هزینه‌های انطباق صادرات و واردات» بر اساس شاخص «تجارت مرزی» سهولت کسب‌وکار منتشره توسط بانک جهانی به دست می‌آید. کنکاش در رابطه با اجزای سازنده شاخص «تجارت مرزی» سهولت کسب‌وکار نشان می‌دهد که وضعیت ایران از سال ۲۰۱۵ به بعد روبه بهبودی بوده است؛ بااین‌حال وخیم‌تر شدن زیر مؤلفه «هزینه‌های انطباق صادرات و واردات» از سال ۲۰۱۵ به ۲۰۱۸ را شاهد هستیم. دراین‌باره چند نکته حائز اهمیت است:

- هرچند از سال ۲۰۱۵ به بعد، بسیاری از مؤلفه‌های سازنده شاخص «تجارت مرزی» سهولت کسب‌وکار ایران بهبود یافته است، اما در رابطه با تغییرات ۲۰۱۰ به ۲۰۱۸ و یا از ۲۰۱۰ به ۲۰۲۰ نمی‌توان نظری داد؛ زیرا روش‌شناسی امتیاز دهی به شاخص «تجارت مرزی» سهولت کسب‌وکار از سال ۲۰۱۵ به بعد تغییر کرده است.
- هرچند ایران در بسیاری از اجزای سازنده شاخص «تجارت مرزی»^۲ سهولت کسب‌وکار^۳ که ارتباط تنگاتنگی با زیر مؤلفه «هزینه‌های انطباق صادرات و واردات» دارد، وضعیت رو به بهبودی داشته است، اما آنچه مهم‌تر است، رتبه ایران در بین کشورهای جهان در زیر مؤلفه «هزینه‌های انطباق صادرات و واردات» می‌باشد. این زیر مؤلفه نیز از لحاظ منطقی، با رتبه جهانی ایران در شاخص «تجارت مرزی» سهولت کسب‌وکار در ارتباط است؛ به عبارتی باید شاخص «تجارت مرزی» سهولت

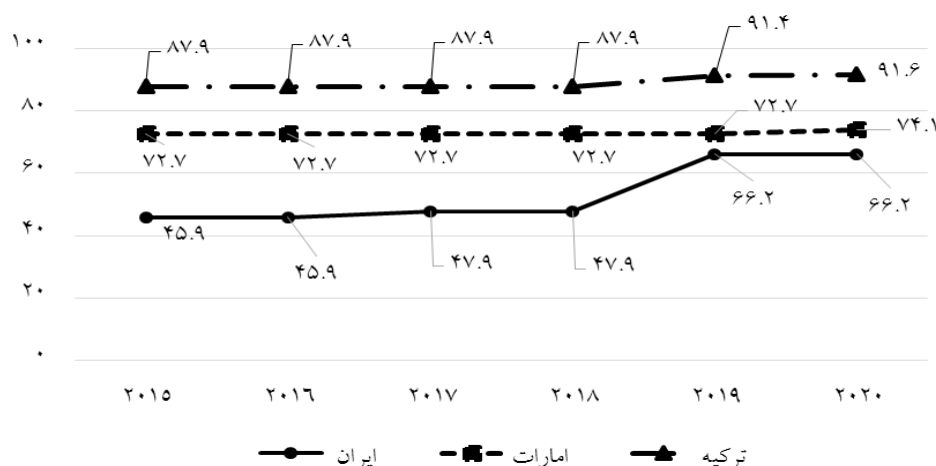
^۱ Score

^۲ Trading Across Borders

^۳ Ease of Doing Business

کسب‌وکار ایران با سایر کشورهای جهان توأمان نگرینسته شود. برای نمونه، در نمودار زیر، امتیاز سه کشور ایران، امارات و ترکیه در شاخص «تجارت مرزی» آمده است.

نمودار ۱۰: امتیاز کشورهای ایران، امارات و ترکیه در شاخص «تجارت مرزی» سهولت کسب‌وکار طی ۲۰۱۵-۲۰

Source: World Bank, Ease of Doing Business, ۲۰۲۰

سه کشور ایران، امارات و ترکیه در شاخص «تجارت مرزی» طی ۲۰۱۵-۲۰ به ترتیب متوسط نرخ رشد سالانه ۷/۶، ۰/۴ و ۰/۸ درصدی داشته‌اند. ملاحظه می‌شود که ایران، نرخ رشد بسیار بیشتری در این شاخص نسبت به دو کشور دیگر داشته، اما همواره طی این دوره مقدار این شاخص برای ایران، از دو کشور دیگر کمتر بوده است.

✓ مؤلفه «نرخ ارز در بازار سیاه» از ۱۰ در سال ۲۰۱۵ به صفر در سال ۲۰۱۸ به تنزل کرده است که نشان‌دهنده کاهش بسیار شدید این مؤلفه است.

✓ مؤلفه «کنترل جابجایی سرمایه و مردم» طی دوره ۲۰۱۰-۱۸ کاهش ۱۴/۵ درصدی داشته است.

هرچند دو زیر مؤلفه «کنترل سرمایه» و «آزادی حضور خارجی‌ها در کشور» رشد داشته‌اند، ولی زیر مؤلفه «آزادی مالی» به اندازه زیادی کاهش یافته است (نرخ رشد ۱۴/۵- درصدی).

جمع‌بندی و پیشنهادات

جمع‌بندی

وجود آزادی اقتصادی، رفاه بیشتر برای تمامی افراد جامعه به‌واسطه افزایش درآمد (در اثر رشد اقتصادی) و مصرف را بدنبال دارد. با توجه به اهمیت این مقوله، گزارش حاضر شاخص آزادی اقتصادی جهانی و وضعیت ایران را در این شاخص طی دهه اخیر مورد بررسی قرار داده است. خلاصه یافته‌ها به شرح ذیل است:

- در حالی که شاخص آزادی اقتصادی جهانی طی دهه اخیر از رشد متوسط سالانه ۰/۱۸ درصد برخوردار بوده است، ایران طی دوره مذکور نرخ ۱/۸- درصد را تجربه کرده است که کاهش رتبه ایران در این شاخص از ۱۴۱ (سال ۲۰۱۰) به ۱۵۸ (سال ۲۰۱۸) را بدنبال داشته است و تنها چهار کشور آنگولا، لیبی، سودان و ونزوئلا وضعیت بدتری از ایران داشته‌اند.
- افزایش سهم مصارف دولت از کل مصارف (بخش خصوصی + دولت) موجب بزرگ شدن اندازه دولت شده است. علاوه بر آن، بروز نبودن، وجود تناقض، تعدد و عدم همراستایی قوانین با فعالیت‌های بخش خصوصی و تنظیم قوانین در راستای تصدی‌گری بیشتر دولت عملاً کاهش کیفیت مقررات کشور را بدنبال داشته است که تبلور آن را در کاهش آزادی اقتصادی و اثر نامطلوب آن بر توسعه فعالیت‌های بخش خصوصی و ظهور بنگاه‌های غیر خصوصی (خصوصی) می‌توان دید.
- باثباتی پول از شاخص‌های مهم و موثر بر آزادی اقتصادی است که نوسانات زیاد پول ملی در مقابل سایر اسعار و همچنین عدم ثبات قیمتی (تورم پرنوسان و افزایشی) طی دهه اخیر در کشور سبب نزول وضعیت ایران از این حیث شده است.
- در حوزه آزادی تجارت بین‌الملل به عنوان یکی دیگر از مؤلفه‌های با اهمیت شاخص آزادی اقتصادی، علیرغم بهبود نسبی شاخص سهولت کسب و کار ایران در زمینه تجارت مرزی، بدلیل وجود موانع تجاری تنظیمی (شامل موانع غیر تعرفه‌ای و هزینه انطباق صادرات و واردات)، اختلاف قیمت ارز در بازار آزاد و رسمی و عدم وجود شرایط نقل و انتقال سرمایه در سطح بین‌المللی و از همه مهمتر محدودیت‌های ناشی از تشدید تحریم‌های اقتصادی و قرار گرفتن کشور در فهرست سیاه FATF، سبب تنزل کشور شده است.

پیشنهادات:

- **ضرورت انجام اقدامات مؤثر برای جلوگیری از بزرگ شدن دولت:** سهم بالا و رو به رشد دولت از کل مصارف کشور، باعث کوچک شدن مداوم سهم بخش خصوصی در تولید ملی شده است. بزرگ شدن دولت، سیاست‌های انبساطی پولی و مالی (شامل موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای بر واردات) و در نتیجه نرخ تورم بالا و نوسانات قیمتی و ارزی، ایجاد بازار سیاه ارز و حمایت از یک دسته از صنایع (که عمدتاً دولت سهامدار آنهاست) را در پی داشته است. همین امر، عدم اطمینان بخش خصوصی را افزایش داده، موجب خروج آنها از صحنه فعالیت اقتصادی شده است. در ضمن این اتفاق، بر تجارت خارجی کشور نیز اثر سوء برجای گذاشته است.
- **کاهش بوروکراسی و تقویت زیرساخت‌ها در جهت بهبود فضای کسب کار:** وضعیت بد سهولت کسب و کار سبب افزایش هزینه‌های تجارت دوجانبه بین ایران و شرکای تجاری و همچنین کاهش تولید داخلی می‌شود. با تلاش در جهت کاهش بوروکراسی و تقویت زیرساخت‌ها در امر تولید و تجارت مرزی، می‌توان هزینه‌های مشهود و نامشهود تولید و تجارت نظیر اتلاف زمان را کاهش داد.
- **ضرورت ایجاد ثبات در سیاست‌گذاری‌ها:** قوانین کشور مدام در حال تغییر است و بخشی از آن نیز قدیمی و منطبق با مسائل روز جهانی نیست. این امر موجب شده تا کشور همچون سایر کشورهای جهان، آزادی ورود خروج سرمایه نداشته باشد و نتواند از منافع سرمایه‌گذاری **خارجی** منتفع شود. در ضمن همین تنوع، قدیمی بودن و تغییرات پی‌درپی قوانین، موجب عدم اطمینان فعالین بخش خصوصی شده و از هر نوع کسب و کار، شامل فعالیت در زمینه تجارت خارجی، جلوگیری به عمل آورده است.
- **ضرورت توجه به راهکارهای رفع تحریم‌ها و خروج از فهرست سیاه FATF:** برای اینکه کشور در زمینه عوامل مؤثر بر تجارت خارجی نظیر ورود و خروج سرمایه، نقل و انتقال ارز، کاهش تفاوت قیمت ارز در بازار رسمی با بازار سیاه، حذف نوسانات شدید قیمتی و انعقاد موافقت‌نامه‌های تجاری و همچنین ظهور بخش خصوصی موفق باشد، لازم است که تحریم‌های اقتصادی حذف و ایران از فهرست سیاه FATF خارج شود. به‌واقع، یکی از علل مهم بد بودن شاخص آزادی اقتصادی کشور، مخصوصاً در حوزه آزادی تجارت بین‌الملل، تحریم‌های اقتصادی و قرار گرفتن کشور در فهرست سیاه FATF است.

جدول ۲: شاخص آزادی اقتصادی ایران و تغییر مقدار عددی حوزه‌های آن طی ۲۰۱۰-۱۸

سال	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۱۸	نرخ رشد*	روند
کل	۵.۵۴	۵.۴	۴.۸	-۱.۸	
انداز دولت	۶.۱۱	۶.۱۲	۵.۸۷	-۰.۵	
پول باثبات	۷.۶	۶.۸۸	۶.۱۷	-۲.۶	
نظام حقوقی	۴.۰۹	۴.۲۸	۴.۲۱	۰.۴	
مقررات	۴.۷۵	۵.۱۸	۵.۴۵	۱.۷	
تجارت بین‌الملل	۴.۱۷	۴.۵۲	۲.۲۹	-۷.۲	

Source: Fraser Institute, ۲۰۲۰

*متوسط نرخ رشد سالانه بر اساس «نرخ رشد سالانه مرکب»

منابع و مراجع

- ۱- بانک مرکزی ج.ا.ایران، اداره بررسیها و سیاستهای اقتصادی، گزیده آمارهای اقتصادی، خرداد ۱۳۹۹
- ۲- Fraser Institute, Economic Freedom Ranking ۲۰۱۸, ۲۰۲۰
- ۳- The Heritage Foundation, ۲۰۲۰ Index of Economic Freedom, Chapter ۱: The Index of Economic Freedom at ۲۵, ۲۰۲۰
- ۴- Joshua C. Hall and Robert A. Lawson (۲۰۱۴), Economic Freedom of the World: An Accounting of the Literature, Contemporary Economic Policy, ۳۲(۱)
- ۵- World Bank, Ease of Doing Business, ۲۰۲۰
- ۶- World Bank, Good Governance Indicators, ۲۰۲۰

موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی